

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

PECULIARITIES OF MANAGEMENT OF EDUCATIONAL INSTITUTION IN MODERN CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

У роботі представлено та проаналізовано особливості управління закладом освіти в сучасних умовах інклюзивного навчання. Проведено аналіз стану інклюзивної освіти в Україні. Встановлено низку невирішених раніше частин загальної проблеми, що перешкоджають впровадженню та розвитку інклюзивної освіти. Також аналізуються важливі на тепер завдання, необхідні для реалізації управління закладом освіти в сучасних умовах. Визначено основні положення управління закладом освіти в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: управління, заклад освіти, інклюзивне навчання, діти з особливими потребами, умови.

В работе представлены и проанализированы особенности управления учебным заведением в современных условиях инклюзивного обучения. Проведен анализ инклюзивного образования в Украине. Установлен ряд нерешенных ранее частей общей проблемы, препятствующих внедрению и развитию инклюзивного образования. Также анализируются важные на сегодняшний

день задачи, необходимые для реализации управления учебным заведением в современных условиях. Определены основные положения управления учебным заведением в условиях инклюзивного обучения.

Ключевые слова: управление, учебное заведение, инклюзивное обучение, дети с особыми потребностями, условия.

The paper presents and analyzes the peculiarities of the management of an educational institution in the modern conditions of inclusive education. An analysis of inclusive education in Ukraine was conducted. A number of previously unresolved parts of the general problem that prevent the introduction and development of inclusive education are established. Also important are the important tasks for the implementation of the management of the educational institution in modern conditions. The main provisions of the management of the educational institution in conditions of inclusive education are determined.

Key words: management, educational institution, inclusive education, children with special needs, conditions.

УДК 376

Мацалура Т.В.,

аспірант кафедри педагогіки
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У процесі демократизації українського суспільства неабиякого по ширення набувають ідеї гуманізації освіти й пріоритетів особистості. На зміну державоцентристській освітній системі, в якій головна мета визначалася як формування особистості за певними еталонами і підпорядкування власних інтересів державним, а основною ознакою була жорстка регламентація навчального процесу, приходить так звана дітоцентристська система освіти, в якій домінує орієнтація на інтереси дитини, на задоволення її потреб [1, с. 12].

У сучасному світі дедалі більшого розвитку набуває інклюзивна модель освіти – модель, що пов'язана з дотриманням прав людини. Інклюзивна освіта базується на соціальній моделі розуміння інвалідності, яка на протигагу медичній моделі розглядає ваду здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості, оскільки вона (проблема) зумовлена непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з особливими потребами, архітектурну безбар'єрність тощо. Така модель спрямована на зміни в суспільстві у такий спосіб, щоб воно забезпечувало рівну участь громадян у реалізації своїх прав і надавало їм таку можливість.

Інклюзивна освіта в Україні потребує вирішення на основі виваженого підходу як з боку державних органів влади, так і громадськості, оскільки інклюзивні процеси у навчанні дітей з порушеннями психофізичного розвитку у країнах пострадянського

простору мають свою специфіку, розвиваються в умовах особливого соціокультурного статусу з урахуванням позитивів і досягнень диференційованого навчання [2, с. 6].

Роль керівників у розвитку інклюзивної школи є критичною. Адже від них залежить налагодження успішної співпраці з батьками та фахівцями, підтримка педагогів, створення такого навчального середовища, у якому кожен учень може досягти успіху, де враховуються індивідуальні особливості кожної дитини, кожної сім'ї, а відмінності розглядаються як цінний досвід для розвитку компетентностей, що визначаються сучасними реаліями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, О. Волошина, Т. Лукіна, А. Шошова, Л. Даниленко, С. Коріньовський, Н. Лалак, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Капська, В. Ляшенко, А. Полударова, М. Сварник, О. Столяренко, П. Таланчук, В. Тесленко, І. Холковська, Є. Холостова, О. Хорошайло, Т. Черняєва, А. Шевцов та інші, присвячують свої праці дослідженню проблем управління закладами освіти в умовах інклюзивного навчання та інтеграції дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітньому навчальному закладі, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

Проведений аналіз наукової літератури з цієї проблематики свідчить, що процеси формування сучасних уявлень про управління закладом освіти в умовах інклюзивного навчання, а також сутність та призначення інклюзивної освіти в

передових країнах світу пройшли доволі складну еволюцію свого розвитку. За різних історичних періодів використовувалися різні підходи і моделі керівництва закладом освіти в умовах інклюзивного навчання. Дослідженню сутності інклюзії та особливостей управління інклюзивною освітою значну увагу приділяли зарубіжні вчені, зокрема Б. Бенеті, Т. Бут та інші.

Ключовою метою соціальної реабілітації є відновлення соціального статусу особи, забезпечення соціальної адаптації та пошук шляхів участі людини в суспільному та соціальному житті, досягнення матеріальної незалежності для задоволення своїх потреб.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Упродовж останніх років в Україні з ініціативи батьків та науковців з'явилися паростки руху інклюзії дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітньому навчальному закладі. Держава береться за фінансування різноманітних проектів, що стосуються феномену інклюзії: в загальноосвітніх школах активно будуються пандуси та ліфти, в звичайних класах навчається декілька дітей з особливими освітніми потребами. Ця практика дає суттєві позитивні результати. Проте, як свідчить досвід інтеграції дітей з обмеженими можливостями здоров'я у систему загальної освіти України, у цьому процесі виявляються труднощі як у самих дітей, так і адміністрації навчального закладу, у педагогів, батьків [3, с. 68].

Законодавчі акти з питань освіти закріплюють державні гарантії щодо надання в Україні освітніх можливостей дітям з особливими потребами. Однак такі законодавчі положення залишаються принципами та деклараціями, не забезпеченими механізмами реалізації.

Основна маса норм, що врегульовують питання освіти дітей з особливими потребами, зосереджена в актах Кабінету Міністрів України та особливо в актах спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади (міністерства) у сфері освіти. Низка актів, які затверджують державні програми та плани заходів, передбачає дії органів влади щодо створення умов для освіти дітей з особливими потребами. Проте планованим діям бракує цілісного, комплексного підходу, конкретизації мети та критеріїв ефективності (в актах органів влади вживаються формулювання «вжити заходів», «створити належні умови», «забезпечити реалізацію»). Відсутність публічного моніторингу виконання державних програм та планів фактично унеможливає об'єктивну оцінку їх виконання [4, с. 55].

Не існує оцінки вартості реформи із запровадження інклюзивної освіти, яка має ґрунтуватися на законодавчо встановленій моделі послуг такої освіти.

Сучасний стан підготовки фахівців і спеціалістів в Україні для роботи в інклюзивному освітньому середовищі не задовольняє суспільні запити і потреби.

Існує методологічна та психологічна неготовність педагогічних працівників, класних керівників, учителів як у початковій школі, так і предметників до викладання низки дисциплін для дітей, які мають певні обмеження.

Незважаючи на 10 років підтримки різних ініціатив з інклюзивної освіти, спектр діяльності в напрямку впровадження інклюзії в Україні має достатньо локальний характер: кількість навчальних закладів, що практикують інклюзивну освіту, обмежена, їх досвід недостатньо вивчається, обговорюється та поширюється у професійному колі.

Мета статті – теоретично обґрунтувати особливості управління закладом освіти в сучасних умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. До школи прийшла дитина, яка користується інвалідним візком, милицями чи просто повільно ходить. Як можна облаштувати шкільну будівлю так, щоб дитина почувалася комфортно?

Вхід до школи. Вхід до будь-якої школи часто починається зі сходів, що є суттєвою або навіть нездоланою перешкодою для дітей з порушенням опорно-рухового апарату, які використовують під час пересування інвалідний візок, тростинки, милиці чи інші засоби. Щоб ці діти змогли потрапити до школи, необхідно продублювати сходи пандусом.

Внутрішній простір школи. Уздовж коридорів (по всьому периметру) бажано зробити поручні, щоб дитина, яка погано ходить, могла рухатися школою, тримаючись за них. Ширина дверей має бути не менше 90–95 см, інакше людина на візку не проїде. А щоб дитина на візочку змогла піднятися на верхні поверхи, у шкільній будівлі має бути передбачений хоча б один ліфт (можливо, доступ до нього доведеться обмежити для інших учнів), але не у всіх школах це можливо зробити. Отже, слід переносити заняття для класів, у яких навчаються діти з особливими потребами, на перший поверх (за можливості) [5, с. 28].

Хороший вихід – встановлення на сходах підйомників. Однак і ліфти, і підйомники – дороге обладнання, на жаль, не кожна школа може собі це дозволити. Ще одним вирішенням проблеми пересування сходами дитини з особливими потребами може бути організація чергування старшокласників, які допомагатимуть учневі на сходах. Якщо в коридорі є телефон-автомат, його слід повісити нижче, щоб дитина, яка користується інвалідним візком, могла ним скористатися.

Шкільна роздягальня. У роздягальнях дітям з особливими потребами потрібно виділити зону, відокремлену від проходів, і обладнати її поручнями, лавами і гачками для сумок, одягу тощо. Або ж можна відвести для цього невелику окрему кімнату.

Шкільна їдальня. У їдальні варто передбачити окрему непрохідну зону для учнів з інвалідністю.

Ширину проходів між столами для вільного пересування на інвалідному візку рекомендується збільшити до 1,1 м. Також бажано, щоб столи у їдальні були розташовані недалеко від буфетної стійки. Водночас не варто розміщати дітей з особливими потребами окремо від решти однокласників. Бажано, щоб дітям з особливими потребами допомагали співробітники їдальні, чергові старшокласники. В окремих школах, де навчаються діти з особливими потребами, існує практика приносити сніданки всьому класові безпосередньо у класні кімнати. Це, звісно, не відповідає санітарно-гігієнічним нормам, проте сприяє зближенню дітей [6, с. 19].

Шкільний туалет. У шкільних туалетах варто передбачити одну спеціалізовану туалетну кабінку для дітей з особливими потребами, які мають порушення опорно-рухового апарату, зокрема і тих, які користуються інвалідними візками. Розміри спеціалізованої кабінки: ширина – не менше 1,65 м; глибина – 1,8 м; ширина дверей – не менше 90 см. У кабінці з одного боку унітазу має бути передбачена вільна площа для розміщення крісла-візка (для забезпечення можливості пересадки з крісла на унітаз). Кабінка має бути оснащена поручнями, підвищеними трапеціями тощо. Усі ці елементи мають міцно кріпитися. У туалеті варто хоча б одну раковину встановити на висоті 0,8 м від підлоги. Нижній край дзеркала та електричного засобу для сушіння рук, рушник і туалетний папір розміщуються на такій самій висоті.

Спортивний зал. Діти з особливими потребами мають бути залучені до процесу навчання і на уроках фізкультури. Вони можуть виконувати посильні вправи і брати участь у різних іграх разом з однокласниками. Це допоможе їм не відокремлюватися від однолітків і виконувати шкільну програму у повному (за можливості) обсязі. Роздягальню, душову і туалет при фізкультурному залі для дітей, які користуються інвалідними візками, необхідно переобладнати. У душовій кабінці, як і в туалеті, одну кабінку необхідно обладнати так, щоб дитина з особливими потребами могла нею користуватися (ширина дверей має бути не меншою, ніж 90 см, візок має входити у кабінку повністю). Бажано, щоб у роздягальні всі проходи були не вузчі за 90 см.

Шкільна бібліотека. Читальний зал шкільної бібліотеки також бажано обладнати для вільного доступу школярів з особливими потребами: частину стійки для видачі книг рекомендується переобладнати до рівня не вище 0,7 м. Книги для вільного доступу, картотеку бажано розмістити у межах зони досяжності (протягнутої руки) людини на візку, тобто не вище 1,2 м, а ширина проходу біля стелажів чи картотеки має бути не менше 1,1 м.

Класні кімнати. Важливо врахувати, що дитині з особливими потребами необхідний додатковий простір для вільного пересування. Мінімальний розмір зони учнівського місця для дитини на візку (з урахуванням розвороту візка) — 150x150 см. Біля парти

варто передбачити додатковий простір для зберігання інвалідного візка (якщо дитина пересідає з нього за стіл), милиць, тростинки тощо. Ширина проходу між рядами столів у класі має бути не меншою за 90 см. Такої ж ширини мають бути вхідні двері без порогу. Бажано залишити вільним прохід біля дошки, щоб дитина на інвалідному візку або на милицях могла вільно пересуватися вздовж неї. Дошку слід повісити нижче. Якщо заняття відбуваються у класі, де дошка або якесь обладнання розташовані на підвищенні, його необхідно обладнати з'їздом (наприклад, покласти і закріпити похилу дошку). Це можуть зробити і однокласники на уроках праці.

Одним із найважливіших інструментів у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є індивідуальний навчальний план. Це формальний документ, що містить детальну інформацію про дитину та послуги, які вона має отримувати. Він розробляється адміністрацією, командою педагогів і фахівців та об'єднує їхні зусилля з метою розробки комплексної програми роботи з дитиною, визначає, які саме послуги надаватиме кожний фахівець. Батьки є активними учасниками розробки індивідуального навчального плану, оскільки вони знають своїх дітей краще за інших. Індивідуальний навчальний план визначає необхідні адаптації та слугує підґрунтям для подальшого планування навчальних занять. Він розробляється та реалізується для кожного учня з особливими освітніми потребами.

– Складовими частинами індивідуального навчального плану є такі:

- ідентифікуюча інформація;
- відомості про поточний рівень знань і вмій дитини;
- мета і завдання;
- спеціальні й додаткові послуги;
- навчальні завдання на певний проміжок часу;
- адаптація класного середовища та організація роботи;
- термін дії;
- інформація про прогрес дитини [7, с. 122].

Відповідальність за реалізацію індивідуального плану покладається на всіх членів команди. Відстеження перебігу виконання мети, окресленої в індивідуальному навчальному плані, покладається на заступника директора (у його обов'язки входить вирішення питань інклюзивної освіти). Для успішної реалізації інклюзивних програм надзвичайно важлива ефективна співпраця педагогів і родин дітей з особливими освітніми потребами. Керівник загальноосвітнього закладу є фасилітатором у налагодженні стосунків між педагогами, фахівцями та батьками. На думку вчених, існує три фактори, які допомагають школі залучати батьків до активної участі в ухваленні всіх рішень, що стосуються дитини:

- сприятлива атмосфера, коли педагогічний колектив дружньо налаштований і допомагає в усьому;

– постійне двостороннє спілкування між родиною і школою;

– сприйняття батьків як колег [8, с. 27].

Цікаві думки викликає перехресне порівняння ставлення керівників звичайних та інклюзивних загальноосвітніх навчальних закладів про успіхи і недоліки інклюзивної моделі навчання. Так, в звичайних загальноосвітніх навчальних закладах адміністратори вбачають менше переваг інклюзивної освіти та більше загроз, недоліків, а керівники інклюзивних загальноосвітніх навчальних закладів, навпаки, вбачають менше негативу, відзначають багато позитивних зрушень. Отже, будь-яка невідома новація, зокрема й залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл, страшить, але успішно впроваджена програма є джерелом позитивних емоцій та оптимізму.

Висновки. Не варто стверджувати, що сам факт залучення дітей з особливими потребами в інклюзивні класи є запорукою їхнього успішного навчання й соціалізації. Результат переважно залежить від наполегливої та цілеспрямованої роботи вчителів, батьків, інших фахівців, адміністрації школи.

З огляду на вищенаведені дані можна зробити висновок, що пріоритетними напрямками діяльності загальноосвітнього навчального закладу на інклюзивних засадах є такі:

– формування інклюзивної компетентності членів колективу;

– удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які працюють в умовах інклюзивного навчання;

– зосередження зусиль на активізації волонтерського руху в наданні соціальних послуг учням з особливими потребами;

– налагодження предметних і змістових контактів педагогічних колективів різнорівневих закладів освіти для забезпечення поступовості та безперервності навчально-виховного та реабілітаційного процесу;

– встановлення партнерської взаємодії з батьками, місцевою соціальною інфраструктурою, молодіжними громадськими організаціями в досягненні оптимального рівня соціалізації учнів з особливими потребами.

Супровід інклюзивного навчання це цілісна діяльність, командна взаємодія, у якій є три компоненти:

– систематичне дослідження психолого-педагогічного стану та динаміки психічного розвитку в процесі шкільного навчання;

– створення умов для розвитку учнів та їх успішного навчання;

– забезпечення сприятливого середовища, усунення фізичних, організаційних та психологічних перешкод.

На жаль, є суттєві перешкоди впровадження інклюзивного навчання, серед яких відсутність гнучкості фінансування, надто велика наповнюваність класу (кількість дітей більше 20), традиційна нестача навчальних матеріалів, обладнання, технічних засобів навчання у загальноосвітніх закладах, а також (дещо менше) непристосованість приміщень до особливих потреб дітей, нестача спеціалістів та спеціальних послуг для дітей з особливими потребами, які навчаються в умовах загальноосвітнього закладу.

Отже, така система освітніх послуг базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання. Це право передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу з розвитком відповідного інклюзивного освітнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар В.І. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. Рідна школа: науково-педагогічний журнал. 2011. № 3. С. 10–14.

2. Горбатюк О.Ф. Соціальна адаптація дітей з особливими потребами в загальноосвітню початкову школу. Розкажіть онуку. 2008. № 8. С. 3–10.

3. Даниленко Л.І., Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник / за заг. ред. Л.І. Даниленко К., 2007. 128 с.

4. Колупаєва А. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення. Практика управління закладом освіти. 2010. № 4. С. 52–56.

5. Концепція спеціальної освіти осіб з особливостями психофізичного розвитку в найближчі роки та на перспективу. Академія педагогічних наук. Інститут дефектології / за ред. В.І. Боднаря, Л.С. Вавіної. К., 1996. 36 с.

6. Кунанець О., Дідух Г. Досвід залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл. Психолог. 2004. № 37. С. 18–21.

7. Лалак Н.В. Особливості управління загальноосвітнім навчальним закладом в умовах інклюзивного навчання. Витоки педагогічної майстерності. Серія «Педагогічні науки». 2012. Випуск 9. С. 121–125.

8. Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх та спеціальних закладів щодо процедури переходу до інклюзивного навчання дітей з особливими потребами. Завуч. 2009. № 19 (липень). С. 12–20.

9. Про затвердження плану дій щодо запровадження інклюзивної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009/12 роки: наказ Міністерства освіти і науки України. Соціальний педагог. 2009. С. 25–29.

10. Родименко І.М. Сучасний погляд на проблеми навчання дітей з особливими потребами. Нива знань. 2004. № 2. С. 8–12.